

Berlin

Kategorie: Miejsca

W okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch II wojny światowej mieszkający w stolicy Rzeszy Żydzi byli już od kilku lat celem ataków i dyskryminacji ze strony nazistowskiego państwa, podległych mu urzędów i jego obywateli. Od wiosny 1933 r. stopniowo izolowano ich z życia gospodarczego i wykluczano z życia społecznego. Zwalnianie z zajmowanych stanowisk i konfiskata majątków doprowadziły do gwałtownego zubożenia tej grupy i zwiększenia zależności od organizacji dobroczynnych. Równoległe z ustawodawstwem Rzeszy dyskryminacyjny charakter miały decyzje lokalnych władz w Berlinie. Jednym z głównych inspiratorów działań wymierzonych w berlińskich Żydów był minister propagandy Rzezy i gauleiter Berlina Josef Goebbels, który postawił sobie za cel utrudnianie życia żydowskim mieszkańcom stolicy, tak by zmusić ich do emigracji. Kulminacją działań terrorystycznych nazistów stał się pogrom nocy kryształowej z 8 na 9 listopada 1938 r. Jednocześnie kontynuowano ograniczanie swobody ekonomicznej i społecznej. Od początku 1939 r. berlińscy Żydzi nie mogli prowadzić działalności gospodarczej, nasiliły się konfiskaty i grabieże, co miało skłonić pozostałych w mieście Żydów do emigracji. Do września 1939 r. z Berlina wyemigrowało niemal 80 tys. jego żydowskich mieszkańców z liczby 160 tys. mieszkających w mieście w maju 1933 r.

Po ataku Niemiec na Polskę emigracja została znacznie ograniczona, a 23 października 1941 r. całkowicie zabroniona. Od tego momentu władze nazistowskie znalazły inne rozwiązanie – deportacje na wschód, w tym do Litze (Litzmannstadt) (vide). Władze dużych miast Rzeszy naciskały na jak najszybsze wypędzenie przebywających tam Żydów. Deportacja do Niska nad Sanem traktowana była jako wstęp do szerokiej akcji przesiedleńczej. Zwlekano jednak z podjęciem działań, dając pierwszeństwo przesiedleniom na ziemiach włączonych w granice Rzeszy. Okazało się, że organizacja transportów z przesiedleńcami nie przebiegała tak łatwo, jak się spodziewano, czego dowiodły deportacje ze Szczecina i Świnoujścia do Generalnego Gubernatorstwa. Realizację

planu odwlekano w czasie, licząc, że sprawa zostanie rozwiązana po zakończonym sukcesem ataku Niemiec na Związek Sowiecki w czerwcu 1941 r.

Bezpośrednio przed deportacjami, we wrześniu 1941 r., niemieccy Żydzi zostali przymusowo oznakowani żółtymi gwiazdami Dawida (vide), co ułatwiło ich identyfikację. W październiku 1941 r. w zdesakralizowanej synagodze przy Levetzowstrasse w berlińskiej dzielnicy Tiergarten zorganizowano punkt zborny, skąd następnie kierowano osoby na pobliski dworzec Berlin-Grunewald. Każdy mógł zabrać ze sobą do 50 kg bagażu, przybory osobiste, żywność na drogę oraz do 100 marek w gotówce. W dniach 18, 24 i 29 października oraz 1 listopada 1941 r. odjechały stamtąd w kierunku Litzmannstadt cztery pociągi z 4 tys. berlińskich Żydów. Do drugiego transportu dołączono grupę 122 Żydów z Emden. Dokładną statystykę transportów przedstawia poniższa tabela.

Liczba osób deportowanych do getta w transportach z Berlina

Data przybycia do getta	Transport	Liczba osób
19 X 1941	Berlin I	1082
25 X 1941	Berlin II	1030
30 X 1941	Berlin III	1030
2 XI 1941	Berlin IV	1030
	Suma:	4172

Źródło: APŁ, 278/19, k. 196.

Żydzi deportowani z Berlina stanowili część liczącej niemal 20 tys. osób grupy Żydów z Rzeszy i Protektoratu deportowanych do getta łódzkiego w październiku i listopadzie 1941 r.

Ze względu na rozbieżności w dokumentach administracji niemieckiej oraz żydowskiej niemożliwe jest ustalenie dokładnej liczby osób deportowanych z Berlina do getta łódzkiego. Statystyki różnie traktują aryjskich małżonków oraz niemowlęta. Ustalona liczba waha się od 4172 do 4210 osób. Wśród berlińczyków przeważały osoby powyżej 50. roku życia – struktura wieku była więc niekorzystna, na co zwracali uwagę autorzy świadectw z getta,

wspominając tę grupę. Oskar Singer (vide) zanotował w jednym z reportaży, że w berlińskich transportach prawie w ogóle nie było młodzieży. Wiele osób cierpiało na rozmaite schorzenia – dominowały uwiąd starczy (398 przypadków) i choroby układu krążenia (228 przypadków). W strukturze zawodowej przeważali kupcy i przedstawiciele wolnych zawodów, natomiast zdolni do pracy robotnicy stanowili zaledwie 20% grupy.

Berlińczycy przywieźli ze sobą 7931 kg różnych produktów spożywczych, przejętych w getcie do magazynów Wydziału Aproprowizacji, przede wszystkim mąki i kaszy, a także 413 547 mk, które skonfiskowało Gestapo. W grupie deportowanych do getta łódzkiego znalazło się wielu znanych berlińskich Żydów, wśród nich rabin Ernst Beer, lekarz Ernst Sandheim oraz radiolog Wilhelm Caspari (vide), który, choć pochodził z Berlina, deportowany został do getta w transporcie z Frankfurtu nad Menem.

Kolejne transporty rozlokowywane były w mieszkaniach prywatnych lub w kolektywach. Osoby z transportu Berlin II ulokowano w zbiorowych miejscach zamieszkania przy ul. Staszica 25 i Otylii 16/18; z transportu Berlin III przy ul. Urzędniczej 11 oraz w mieszkaniach przy ul. Zgierskiej 70, z transportu Berlin IV przy ul. Widok 7 i Franciszkańskiej 28.

Złe warunki panujące w getcie, niedostatek żywności oraz związany z brakiem zatrudnienia brak środków na zakupienie racji żywnościowych spowodowały bardzo wysoki odsetek śmiertelności w grupie berlińczyków, ponad trzykrotnie wyższy niż wśród miejscowej ludności. Do maja 1942 r. zmarło 1106 osób deportowanych z Berlina, co stanowiło ponad 26% tej grupy.

29 kwietnia 1942 r. Przełożony Starszeństwa Żydów (vide) zapowiedział w rozplakatowanym w getcie obwieszczeniu nr 380 deportację Żydów z Rzeszy z getta łódzkiego. Początkowo zwolnieni z niej byli zatrudnieni oraz posiadacze odznaczeń wojennych z I wojny światowej. W tej ostatniej grupie znalazło się 16 berlińczyków. W czasie trwającej do 15 maja fali deportacji z getta wywieziono i zamordowano w obozie zagłady w Chełmnie 2267 Żydów z Berlina. Do likwidacji getta przetrwało kilkudziesięciu członków tej grupy, z których 23 osoby przeżyły wojnę.

Źródła

APŁ, 278/19, k. 1, 52, 59-60, 196, 201, 206-207; *ibid.*, 278/863, k. 48. 78-86, 89, 93; *ibid.*, 221/29589, k. 64, 66-70, 72-73.

O. Singer, „Przemierzając szybkim krokiem getto...” Reportaże i eseje z getta łódzkiego, przekł. K. Radziszewska, Łódź: Oficyna Bibliofilów, 2002, s. 36, 99; Rok za drutem kolczastym (na marginesie obwieszczeń Pana Prezesa Ch. Rumkowskiego). Obwieszczenia Przełożonego Starszeństwa Żydów z getta łódzkiego 1940-1944), oprac. A. Sitarek, E. Wiatr, Warszawa: ŻIH, 2019, s. 503, 505.

D. Dąbrowska, Wsiedleni Żydzi zachodnioeuropejscy w getcie łódzkim, „Biuletyn ŻIH”, 1968, nr 65-66, 112; I. Loose, Od pozbawienia praw do deportacji. Berlińscy Żydzi 1933-1941 [w:] Żydzi berlińscy w Litzmannstadt Getto 1941-1944. Księga pamięci, oprac. I. Loose, Berlin: Stiftung Topographie des Terrors, 2009, s. 21-22, 25, 29-31; I. Loose, Żydzi berlińscy w getcie Litzmannstadt 1941-1944 [w:] Żydzi berlińscy w Litzmannstadt Getto 1941-1944. Księga pamięci, oprac. I. Loose, Berlin: Stiftung Topographie des Terrors, 2009, s. 46-47; A. Sitarek, Statystyka transportów Żydów z Berlina do getta w Litzmannstadt [w:] Żydzi berlińscy..., s. 82-87; A. Sitarek, W obliczu „trudnej konieczności”. Administracja żydowska getta łódzkiego wobec wsiedleń Żydów z Rzeszy i Protektoratu (październik–listopad 1941 r.) „Zagłada Żydów. Studia i materiały”, 2012, nr 8, s. 332-333, 341-343.

Tagi

administracja żydowska deportacje Żydzi z Rzeszy i Protektoratu

Data aktualizacji: 29-01-2026

Data dodania: 03-09-2025